

ניתוח לדוגמה של מקאם והסולם שלו-מקאם עג'ם(רשימה שניה)

רשימה זו מומלץ לקרוא בהמשך לרשימה הראשונה בנושא שפורסמה בדף זה. בכל מקום ברשימה זו בו יוזכר "הספר", הכוונה לספרו של דוד מועלים "הסולם והמקאם במסורת המוסיקלית הערבית".

סולם עג'ם על-כן, ככל הסולמות בתרבות המוסיקלית הערבית, הוא סולם טונאלי המבוסס על צליל ראשון המכונה **טוניקה** (**קראר** בערבית). הסולם של שבעה צלילים הנסגר ע"י צליל שמיני המכונה **אוקטבה** של הצליל הראשון(**ג'וואב**). צליל זה הוא כצליל הטוניקה מבחינת החוויה המוסיקלית אך חד ממנו(השתמשנו במושג "חדות כפולה"). גם המרווח בין שני צלילים אלה מכונה **אוקטבה** (**דיוואן**) לכן תחומו של סולם עג'ם, ככל הסולמות בתרבות ערב(חוץ מיוצאים מהכלל בודדים-שהם זניחים לרשימה זו), הוא מרווח האוקטבה. הסולם הפטטוני-כולל שבעה מרווחים של סקונדות). להלן נציג את הסולם בתווי ונשמיע את צליליו בעליה ובירידה:

[הקלק לשמוע](#)

כל הפרטים הנ"ל יכולנו ללמוד מן הרשימה הראשונה ועתה נוסיף ונדון בתכונותיו המיוחדות של עג'ם:

עג'ם סולם דיאטוני ומופק מן המערכת הדיאטונית. כמו כל סולם דיאטוני הוא בנוי מחמשה טונים שלמים ומשני חצאי טון. הסדר העולה שלהם הוא $1, 1, 1, 1, 1, 1/2$, $1, 1$ (טון)(כאשר מציגים את מרווחי הסולם המוסיקלי במספרים נהוג לרשום אותם משמאל לימין). עד כה מצאנו זהות שלמה ומפתיעה בין סולם עג'ם לסולם המג'ור המערבי(מבחינת חומר הגלם העומד לרשות הסולמות ולא מבחינת הדרך בה משתמשת התרבות בחומר הגלם שלה(ראה רשימתנו "מה בין סולם למקאם במוסיקה הערבית").

כל סולם מוסיקלי מחולק לשני חלקים שבהצטרפם נבנה הסולם. במערב נקראים חלקים אלה **טטרקורד** כי כל חלק של הסולם כולל במערב ארבעה צלילים, הראשון ארבעת הצלילים הראשונים והשני ארבעת הצלילים האחרונים, ביניהם מפרידה סקונדה. גם בתרבות ערב מחולק הסולם לשני חלקים כאלה המכונים **ג'ינס** (בריבוי- **אג'נאס**). אלא אג'נאס אינם תמיד של ארבעה צלילים ולא תמיד מפריד ביניהם מרווח. הם יכולים להופיע כבעלי שלשה, ארבעה או חמישה צלילים שלעיתים הם מחוברים ולא נפרדים. סולם עג'ם זהה למג'ור המערבי גם בכך שהאג'נס שלו של ארבעה צלילים ונפרדים. להמחשת מושג הג'ינס נביא פה רישום של ניתוח סולם עג'ם ונפנה לאג'נאס שמעל החמשה

המכונים אג'נאס בסיסיים, להבדיל מן האג'נאס המשניים שרשמנו מתחת לחמשה(האחרונים יידונו ברשימות אחרות):

על משמעות הג'ינס שהוא אחד האלמנטים החשובים ביותר במוסיקה הערבית נרחיב את הדיבור במקום אחר, ואולם כבר כאן נדגיש שחלוקת הסולם לאג'נאס אינה עניין גראפי או טכני גרידא אלא יש לה משמעות מוסיקלית והרמונית ראשונה במעלה הקובעת את סוגו של הסולם ואת מהלכיו של המקאם המיוצג (בו על אג'נאס בהרחבה עיין בספר, פרק ח, ע"מ 81).

הנה כי-כן לא די בכך שנרשום את הסולם של מקאם או נפנה אליו כדי לדעת כיצד מופק המקאם ממנו ומה הם מהלכיו. למשל סולם מקאם עג'ם הוא סולם יורד, והמקאם במיטבו מופק כאשר מתחילים אותו דוקא מן הג'ינס השני העליון של הסולם על מנת לרדת אחר כך לג'ינס הראשון ולטוניקה, עליה סוגרים (עיין ברשימה "מה בין סולם למקאם..." הנזכרת לעיל) ונשמיע את ההדגמות המוסיקליות שהבאנו שם:

[תקסים במקאם עג'ם](#)

[שיר במקאם עג'ם](#) מלחניו של המלחין המצרי שמראשית המאה הקודמת, **סייד דרוויש**

מקשיבים ומבחינים מייד ששתי היצירות האלה התחילו ממעלה הסולם(סביבת הג'ינס השני) ונסתיימו בירידה לג'ינס הראשון.

עג'ם אחד המקאמאת הפופולריים והחשובים בתרבות ערב. לא מצאנו הסבר ברור למקור השם ולפירושו, ומלומדים אחדים מציינים שזהו "שם מקובל" למקאם. בשם עג'ם או עג'מי כינו הערבים כל מי שאינו ערבי לרבות אומות ואנשים ומכאן דעה שהסולם מושאל ונכנס למערכת המקאם בשלב מאוחר. ברם מסתבר שהסולם הוזכר בספר **כתאב אל-אע'אני** של המוסיקולוג בן המאה העשירית **אל-אצפהאני** ועל כן אינו מושאל מבחוץ. שתי האסמכתאות הנ"ל לא מובילות בהכרח למסקנות המיוחסות להן, והנושא מחייב מחקר נוסף.

המקום הטבעי של מקאם עג'ם: במערב, סולם(מודוס) כמו מג'ור או מינור הוא סולם כזה ולא חשוב על איזו טוניקה הוא מנוגן. במערב אין לסולמות מקומות מועדפים הקשורים להם. במזרח לכל סולם של מקאם יש צליל מסויים שבאופן רגיל הוא מנוגן עליו. למשל, אם יבקש פלוני מאמן לנגן מקאם רסט ממילא מוסכם שהוא מבקש רסט על דו1(דו של הסולם המרכזי), כי דו1 הוא המקום הטבעי של רסט. אם יבקש לשמוע רסט על רה הוא צריך לבקש במפורש

רסט על רה. יש סיבות וגורמים למה התפתחו כללים אלה בתרבות המזרח שלא נפרטם כאן. באשר לעג'ם יש הקובעים שהמקום שלו היא על טוניקה דו 1 (כמו רסט). ברם, בספרים אחרים לא נזכר מקאם עג'ם אלא מקאם הנקרא **עג'ם עושייראן** שהטוניקה שלו היא סי b1 (סי b הנמוך). זהו מקאם זהה לעג'ם עד כי יש ערבוב בין עג'ם על דו 1 ועג'ם עושייראן על סי b1. יש שקובעים שעג'ם מנוגן על דו 1 אך בסוגריים קוראים לסולם גם מהור שזה מקאם אחר. יש על-כן בלבול בעניין זה והאתר מתחייב לחקור אותו מחדש ולפרסם עליו רשימה.

הסילום במקאם עג'ם מקובל ונפוץ, ועושים בו נפלאות. סילום הוא מעבר ממקאם אחד למקאמת אחרים באותה יצירה על מנת לחזור בסוף למקאם המקורי (בלטינית **מודולציה**). מעג'ם יוצאים מיותר מצליל אחד של הסולם ל- צבא, מהלך מאוד מרגש. ע"י הזזה עוברים מעג'ם לכל הסולמות הדיאטוניים בסיסטה (נהונד, כורד, לאמי ו-נהונד כביר). להלן רישום שמציג וממחיש את ההזזות הנ"ל (**הזזה** היא מעבר מצליל אחד של הסולם המקורי לצליל אחר על מנת לעשותו מרכז טונאלי בלי לשנות את מיקום הצלילים והמרווחים הקבועים של הסולם המקורי וכך עוברים לסולם אחר):

The image shows a musical staff with a treble clef and a key signature of one flat (Bb). The notes are: Bb, C, D, Eb, E, F, G, Ab, A, Bb. Below the staff, there are rhythmic values: 1, 1/2, 1, 1, 1/2, 1, 1, 1/2, 1, 1. Below the rhythmic values, there are labels for notes: להו, לה, סי, נהונד, סי. Below these labels, there are horizontal lines representing scales: סי, נהונד, לאמי, נהונד אל כביר, כורד, מי. Above the staff, there is a bracket labeled 'עג'ם' covering the notes from Bb to Ab.

נשמיע עתה קטע מוסיקלי במקאם עג'ם המבוצע ע"י עוד וכלי הקשה. הקטע מתחיל בתקסים ואחריו ביצוע כלי שיר. אפשר להבחין בניסיון של המבצע לעבור מדי פעם לסולם אחר. [הקלק](#)

הארכנו ברשימה ראשונה זו בשל הצורך בהסברת מושגים יסודיים, שלא נחזור עליהם ברשימות הבאות. אנו פתוחים ליצירת קשר, וכל הערה, שאלה, תיקון, בקורת או תוספת יתקבלו בתודה. אם יהיה צורך נשמח גם להיפגש אישית עם מבקשי הדעת.

דויד מועלם